

ву економічної та політичної системи. Стандарти соціальної поведінки правлячих еліт, відверта демонстрація розкошів, не менш відверта зневага до норм законності й загальнолюдської моралі (остання замінюється специфічними корпоративними етичними нормами) справляють суспільний ефект, негативні наслідки якого важко прогнозувати.

3. Опозиція: проблеми визначення і становлення

Опозиція фактично від самого початку свого існування вирізнялася певною «амбівалентністю» у відносинах з владою. Ця «амбівалентність» викликана її спорідненістю з останньою. Якщо не рахувати кількох організацій крайнього правого спектра (які теж періодично входили до сфери співпраці з владою в питаннях української мови та культури), в Україні ніколи не було потужної чітко структурованої, ідеологічно виразної опозиції, яка б мала з владою радикальні світоглядні розбіжності (бо у влади взагалі було сутужно зі світоглядом) і була б здатна запропонувати свою чітко сформульовану програму розвитку країни і суспільства.

Опозицію можна умовно розділити на «традиційну» та «нову». До «традиційної» варто віднести сформовані наприкінці 1980-х групи, партії та рухи національно-демократичної та націоналістичної орієнтації, а також «ліві» партії — комуністів і соціалістів, які набули опозиційного статусу після здобуття Україною незалежності. До «нової», сформованої наприкінці 1990-х — початку 2000-х років, — ідеологічно та соціально аморфні рухи⁶¹, що виникли як виборчі проекти: Блок Юлії Тимошенко і Наша Україна. Тут не згадуються клоновані владою псевдоопозиційні партії⁶², які використовувалися під час виборчих кампаній для послаблення реальної опозиції.

Наприкінці 1980-х опозиція тодішній комуністичній владі існувала у вигляді нечисленних дисидентських груп і дрібних націоналістичних партій. Це була опозиція, яка базувалася на ідеологічних засадах. До них можна додати Демократичну платформу в КППС як варіант внутрішньої опозиції всередині правлячої партії. Це була «золота ера» опозиції, оскільки в неї був інституційно визначений опонент чи ворог — Комуністична партія.

Націонал-демократи

1989 р. найчисленнішим опозиційним політичним формуванням став Рух, про ступінь тодішньої опозиційності якого говорить його назва («за перебудову»), а також те, що серед його батьків-засновників домінували представники партійно-радянського культурного істеблшменту, які після 1991 р. органічно склали хай і маргінальну, але цілком

облаштовану частину нової державної бюрократії та трансформованої номенклатури. Від самого початку досить виразно політичне обличчя цієї частини націонал-демократичної опозиції проявилось під час студентських виступів жовтня 1990 р., коли політичні вимоги «революції на граніті», що справді могли привести до радикальніших рухів України до незалежності, було знівельовано угодовською позицією номенклатурних рухівців.

На початку 1990-х Рух, що перетворився на політичну партію, ще виконував роль опозиції щодо лівої більшості у Верховній Раді та періодично — щодо президента Л.Кравчука. У березні 1992 р. лідер Руху В.Чорновіл відмовився від пропозиції стати президентською силою в парламенті, мотивуючи це тим, що ототожнення партії з політичними практиками экс-комуніста Л.Кравчука призведе до занепаду й виродження Руху. Це спровокувало серйозні конфлікти в проводі партії, однак, як показали подальші події, слова найхаризматичнішого лідера націонал-демократів виявилися пророчими.

Уся подальша історія Руху з його «вибірковою опозицією» до президента Л.Кучми в середині 1990-х років, сварами в проводі, розколами, інтелектуальною бідністю, а почасти надто безсоромними формами співіснування з владою його уламків та їхнього керівництва (наприклад, висунення Рухом А.Удовенка як наперед відомого слабого суперника на виборах 1999 р., а потім підтримка Л.Кучми в другому турі, на подив тісні контакти того ж таки Г.Удовенка з Л.Кучмою після кампанії 1999 р., участь обох Рухів у «антикомуністичній», а по суті, президентській більшості у парламенті у 2000 р., голосування тих-таки обох Рухів за імплементацію референдуму, організованого Л.Кучмою у липні 2000 р., гідна подиву стриманість керівництва Руху в період розгортання «касетного скандалу») є одним з численних підтверджень тези про «амбівалентність» націонал-демократичного крила опозиції та його ідеологічну слабкість.

Наприкінці 1990-х — початку 2000-х обидва Рухи балансували між опозиційністю та лояльністю до Л.Кучми, вони втрачали ідеологічне обличчя, їхні безбарвні лідери виявляли або організаційну неспроможність, або звички класичної номенклатури, все це вкупі зрештою призвело до політичної деградації колись потужної політичної сили.

У результаті їх або частину їхнього членства поглинули два більші й фінансово могутніші проекти — БЮТ і Наша Україна. Така ж доля спіткала й значну частину інших партій націонал-демократичного спектра. Спорадичні спроби Рухів об'єднатися в самостійну впливову політичну силу, що спостерігалися у 2005–2006 рр., не давали позитивного результату як через фінансову, так і через інтелектуальну бідність цих формувань.